

Innst. S. nr. 60

(2002-2003)

Innstilling til Stortinget fra kontroll- og konstitusjonskomiteen

Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen vedrørende gransking av opplysninger om overvåking av samer på etnisk grunnlag

Til Stortinget

SAMMENDRAG

Kontroll- og konstitusjonskomiteen vedtok i møte 21. november 2002 å ta opp til behandling en egen sak til Stortinget, jf. Stortingets forretningsorden § 12 pkt. 8 siste ledd, vedrørende henvendelse fra Sametinget til komiteen med opplysninger om at det skal ha forekommet overvåking av samer på etnisk grunnlag, og anmodning om gransking av overvåking rettet mot samene og samepolitisk virksomhet.

I brev av 7. oktober 2002 til komiteen peker Sametinget på at det ved flere anledninger i forbindelse med Lund-kommisjonens rapport har bedt om en særskilt redegjørelse for omfanget av overvåking av samene og samepolitisk virksomhet. Spørsmålet hadde også vært drøftet med justisministeren. Allerede den 24. januar 1997 ba daværende sametingspresident Ole Henrik Magga kontroll- og konstitusjonskomiteen om å undersøke om det hadde forekommet overvåkingsvirksomhet rettet mot den samiske befolkning i den nære fortid.

Komiteen besvarte henvendelsen i brev av 12. februar 1997 hvor det bl.a. heter:

"Kontroll- og konstitusjonskomiteen har for tiden Lundkommisjonens rapport til behandling. Komiteen forutsetter at granskingskommisjonen har beskrevet og vurdert alle de forhold som er relevante sett i forhold til granskingskommisjonens mandat - å undersøke påstander om ulovlig eller irregulær overvåking av norske borgere i perioden 1945-1994. Komiteen registrerer at det på ett enkelt punkt i Lundkommisjonens rapport (s. 224) er omtalt et internt notat fra Overvåkingscentralen fra begynnelsen av 1980-tallet, der det

het at AKP (m-l) skal ha infiltrert bl.a. også samiske bevegelser.

Når Lundkommisjonen ikke har beskrevet overvåking mot den samiske befolkning som sådan eller overvåking på etnisk grunnlag, må komiteen anta at kommisjonen ikke har funnet noe som gir indikasjoner for dette.

Dette spørsmål har komiteen dessuten reist overfor lederen av den tidligere granskingskommisjonen, Ketil Lund, som bekrefter at kommisjonen i sitt arbeide ikke har kommet over materiale som gir indikasjoner på dette."

I Sametingets brev av 7. oktober 2002 heter det at dette står i motsetning til boken "Det hemmelige Norge" som dokumenterer en betydelig overvåkingsvirksomhet rettet mot det samiske miljø. Det hevdet at blant de som ble personlig overvåket, var sentrale samiske organisasjonsmennesker. Motivasjonen skal visstnok ha vært å kartlegge eventuelle "ekstreme venstre-radikale miljø" innenfor det samiske organisasjonsliv.

I brevet refereres Sametingsrådets uttalelse fra juni 1998:

"I forbindelse med Lund-kommisjonens arbeid anmodet Sametinget om at spørsmålet om overvåking av samer ble undersøkt nærmere. Denne anmodning ble ikke tatt til følge. Dette beklager Sametinget sterkt, og tinget vil gjenta anmodningen om en særskilt redegjørelse for omfanget av overvåkingen av samepolitisk virksomhet, for om mulig å fjerne usikkerhet mange fortsatt i dag lever med. Sametinget føler et behov for å drøfte mulige tiltak, og stille krav til overvåkingstjenesten mht. politisk virksomhet."

I Sametingets brev er det vist til brev fra daværende justisminister Aud-Inger Aure hvor det bl.a. ble pekt på at en undersøkelse omkring overvåking rettet mot en gruppe personer ville medføre problemer med på betryggende måte å avgrense omfanget av en slik kartlegging ut fra objektive, målbare kriterier. Det ble anbefalt at hver enkelt ut fra egen situasjon burde vur-

dere eventuell søknad om innsyn for å få bekreftet eller avkrefte den mistanke om overvåking som forelå.

Sametinget fremholder overfor komiteen at det er overvåkingspolitiet som har foretatt sin overvåking av samer ut fra en "gruppetilnærming", og at legitimiteten synes å være hentet fra norske myndigheters tidligere fornuftspolitikk overfor samer og kvener.

Det er videre vist til brev av 27. november 2001 til Sametinget fra justisminister Odd Einar Dørum hvor det heter:

"Jeg kan ikke se at en ny gransking i ettertid av det arbeid som allerede er foretatt, vil være egnet til å kaste vesentlig nytt lys over verken overvåkingspolitiets virksomhet generelt eller opp mot samene som gruppe."

Sametinget viser til at i NRK-programmet "Frykten for det grenseløse", sendt 4. september 2002, på nytt fremkommer opplysninger om at sentrale samiske institusjoner og organisasjoner skal ha vært overvåket. Dette gjelder bl.a. institusjoner som Nordisk Samisk Institutt, NRK Sàmi Radio, samiske aviser, Norske Samers Riksforbund, Norske Reindriftsamers Landsforbund og Nordisk Sameråd eller sentrale personer innen disse organisasjonene. Sametinget peker på at dette er svært betenkelig fordi disse organisasjonene var og er viktige for det samiske samfunnet. Det hevdes også at dette innebærer at de fleste samer med et samepolitisk engasjement og/eller høyere utdanning ansatt i samiske institusjoner har vært gjenstand for overvåkingspolitiets interesse. Dette viser at samene som folk er blitt spesielt mistenkeliggjort.

Sametinget understreker betydningen av at det blir tatt et oppgjør med den skjulte siden av fornuftspolitikk. Sametinget er av den oppfatning at overvåkingspolitiet har bedrevet etnisk overvåking og at dette er et overgrep mot det samiske folket. At den enkelte same selv kan begjære innsyn, er ikke tilstrekkelig. Det hevdes at det kan ikke være den enkelte sames ansvar å synliggjøre overgrep som er gjort mot samene som folk. For å kunne legge dette bak seg, må det samiske folk få vite hva som er skjedd og på hvilket grunnlag. Sametinget mener at den beste måten å ta et oppgjør med overvåkingen på, er å foreta særskilte undersøkelser og redegjøre for hva som er skjedd. I brevet anmodes om gransking av den overvåking som har funnet sted mot samene og samepolitisk virksomhet, det være seg lovlig eller ulovlig overvåking.

Sametingets brev er vedlagt innstillingen.

På bakgrunn av henvendelsen fra Sametinget tok kontroll- og konstitusjonskomiteen opp spørsmålet om overvåking på etnisk grunnlag i brev av 10. oktober 2002 til justisministeren. I brevet heter det bl.a. at:

"I løpet av sommermånedene har det i media fremkommet en rekke påstander om politisk overvåking av samer som arbeidet for å fremme samisk språk og kultur. Dette er spørsmål som bare i liten grad ble berørt i Lund-kommisjonens arbeid og det er derfor fra samisk hold reist krav om en mer systematisk gjennomgang av overvåkingssaker hvor dette kan ha vært utgangspunktet.

Kontroll- og konstitusjonskomiteen vil på denne bakgrunn anmode justisministeren om en redegjørelse for hvorvidt det er skjedd overvåking på etnisk grunnlag i samiske eller andre miljøer, eventuelt omfang og i tilfelle hvorledes de innsamlede opplysninger er benyttet."

I justisministerens svarbrev av 25. oktober 2002 redegjøres for den forutgående kontakten med Sametinget, om de undersøkelser om ulovlig overvåking som ble dokumentert gjennom Lund-rapporten i Dokument nr. 15 (1995-1996), og den historiske undersøkelse av norske overvåkings- og etterrettingsmyndigheters samarbeid med bl.a. politiske organisasjoner/miljøer i etterkrigstiden, publisert i boken "Den hemmelige krigen" av historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen. Det heter videre at:

"Verken gjennom Lund-kommisjonens rapport, eller i boken "Den hemmelige krigen", er det fremkommet opplysninger om at samer ble overvåket ut fra deres etniske opprinnelse. I bokens bind II side 227 heter det:

"Det må understrekes at overvåkingspolitiet ikke på noe tidspunkt overvåket den samiske befolkningen på bredt grunnlag. Det var hele tiden et fåtall samer som ble gjort til gjenstand for særskilte overvåkingstiltak."...

Et av resultatene av Lund-kommisjonens arbeid er innsynsloven av 1. januar 2000 som, på nærmere angitte vilkår, gir anledning til innsyn i overvåkingspolitiets arkiver og mulighet til å søke erstatning. Muligheten for innsyn i overvåkingspolitiets arkiver knytter seg til registreringer fram til 8. mai 1996. Adgangen til å kreve innsyn i overvåkingspolitiets arkiver kan fremsettes fram til 31. desember 2002. Det er derfor på det nåværende tidspunkt ikke kjent verken hvor mange samer som har søkt om innsyn eller som vil få erstatning etter kriteriene i innsynsloven. I møte med Innsynsutvalget er det imidlertid opplyst at utvalget ikke har registrert noen merkbare økning i antallet innsynsbegjæringer etter medieoppslagene med påstander om sameovervåking.

Det har i pressen vært fokusert på enkeltsaker som har kommet opp gjennom innsynsordningen. Enkeltsaker vil på forskjellig vis belyse det som tidligere gjennomganger har behandlet på en noe mer overordnet måte, men det betyr nødvendigvis ikke at hovedkonklusjonene er feil eller mangelfulle. Etter min vurdering foreligger det imidlertid ikke noe pr. i dag som rokker ved de omfattende gjennomganger som er skjedd i regi av Lund-kommisjonen og gjennom historikerprosjektet.

Når det gjelder komiteens spørsmål om hvorvidt det er skjedd overvåking på etnisk grunnlag, omfang og eventuelt hvordan innsamlede opplysninger er benyttet, må jeg på det nåværende tidspunkt henvisse til hva som fremkommer av Lund-rapporten og boken "Den hemmelige krigen". Når det gjelder den supplerende som eventuelt kan utledes av Innsynsutvalgets arbeid, må man nødvendigvis avvende ferdigstillingen av dette arbeidet."

Brevet fra justisministeren er vedlagt innstillingen.

KOMITEENS MERKNADER

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Berit Brørby, Kjell Engebretsen og Jørgen Kosmo, fra Sosialistisk Venstreparti, Siri Hall Arnøy og lederen Ågot Valle, har merket seg at det fra

Sametingets side er reist spørsmål om det har forekommet overvåking av samer på etnisk grunnlag.

Flertallet viser til at komiteen ikke har tilgang til dokumenter som verken avkrefter eller bekrefter en slik antakelse.

Flertallet finner det derfor ønskelig at en uavhengig instans foretar en kvalifisert vurdering av hvorvidt gransking av spørsmålet er aktuelt.

Komiteens medlemmer fra Høyre, André Dahl og Martin Engeset, fra Fremskrittspartiet, Carl I. Hagen og Henrik Rød, og fra Kristelig Folkeparti, Modulf Aukan, viser til brev fra justisminister Odd Einar Dørum til kontroll- og konstitusjonskomiteen hvor det vises til Lund-kommisjonens rapport, hvor påstander om ulovlig overvåking av norske borgere ble undersøkt. I tillegg vises det til et større arbeid gjennomført av historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, boken "Den hemmelige krigen". I disse to grundige gjennomgangene er det ikke fremkommet opplysninger som skulle tilsi at den samiske befolkning har vært utsatt for systematisk overvåking på grunn av deres

etniske bakgrunn fra samfunnets side. Disse medlemmer vil vise til at personer som føler seg overvåket, fortsatt kan be om innsyn i overvåkingspolitiets arkiver frem til 31. desember 2002. Ved at det fortsatt er en slik anledning til å be om innsyn og at det ikke har fremkommet opplysninger som skulle tilsi at det er behov for ytterligere undersøkelser, kan derfor disse medlemmer ikke anbefale at det iverksettes ytterligere gransking av saken.

KOMITEENS TILRÅDING

Komiteen viser til innstillingen og rår Stortinget til å fatte slikt

vedtak:

Stortinget anmoder kontrollutvalget for etterrettings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) om å undersøke om det er grunnlag for å foreta gransking av opplysninger om overvåking av samer på etnisk grunnlag.

Oslo, i kontroll- og konstitusjonskomiteen, den 3. desember 2002

Ågot Valle
leder

Kjell Engebretsen
ordfører og sekretær

Vedlegg 1

Brev fra Sametinget v/presidenten til kontroll- og konstitusjonskomiteen, datert 7. oktober 2002

Overvåking av samer

Sametinget har ved flere anledninger i forbindelse med Lund-kommisjonens rapport, bedt om en særskilt redegjørelse for omfanget av overvåking av samer og samepolitisk virksomhet. Jeg har også tatt opp saken med justisminister Odd-Einar Dørum.

Allerede den 24. januar 1997 ba daværende same-tingspresident Ole Henrik Magga Stortingets kontroll- og konstitusjonskomite om å kaste lys over eventuell overvåkingsvirksomhet rettet mot den samiske befolkning i den nære fortid. I svarbrev datert 12. februar 1997 uttalte komiteen at "*Når Lund-kommisjonen ikke har beskrevet overvåking mot den samiske befolkning som sådan eller overvåking på etnisk grunnlag, må komiteen anta at kommisjonen ikke har funnet noe som gir indikasjoner for dette.*"

Dette står i motsetning til boken "Det hemmelige Norge" som dokumenterer en betydelig overvåkingsvirksomhet rettet mot det samiske miljø. Blant de som ble personlig overvåket var sentrale samiske organisasjonsmennesker. Motivasjonen var visstnok å kartlegge eventuelle "*ekstreme venstreradikale miljø*" innenfor det samiske organisasjonsliv.

Den 22. - 24. juni 1998 behandlet Stortingrådet i sak R 65/98 Overvåking av samer, og uttalte bl.a. "*I forbindelse med Lund-kommisjonens arbeid anmodet Sametinget om at spørsmålet om overvåking av samer ble undersøkt nærmere. Denne anmodningen ble ikke tatt til følge. Dette beklager Sametinget sterkt, og tinget vil gjenta anmodningen om en særskilt redegjørelse for omfanget av overvåkingen av samepolitisk virksomhet, for om mulig å fjerne den usikkerhet mange fortsatt i dag lever med. Sametinget føler et behov for å drøfte mulige tiltak, og stille krav til overvåkingstjenesten mht. politisk virksomhet.*"

I denne sammenheng viser jeg til brev fra daværende justisminister Aud-Inger Aure, journalført i Sametinget 2. oktober 1998. Her fremkommer det bl.a. at: "*En slik individuell tilnærming er etter departementets oppfatning også relevant og ønskelig når det gjelder å få oversikt over omfanget av eventuell ulovlig politisk overvåking rettet mot særskilte grupper. Med et annet utgangspunkt vil det ellers lett kunne rettes et uberettiget, generelt "mistenksomhetens" lys mot deler/grupper av befolkningen, i denne konkrete sak personer av samisk herkomst. I tillegg vil det ved en slik "gruppetilnærming" i praksis oppstå store problemer med på betryggende måte å avgrense omfanget av en kartlegging ut i fra objektive, målbare kriterier.*" I tillegg

anbefales det at den enkelte ut fra egen situasjon individuelt vurderer eventuell søknad om innsyn.

Sametinget mener at det er Overvåkingspolitiet som har foretatt sin overvåking av samer ut fra en slik "gruppetilnærming". Legitimiteten synes å være hentet fra norske myndigheters tidligere fornorskningsspolitikk overfor samer og kvener.

Justisminister Odd-Einar Dørum tilbakeviser i brev av 27. november 2001 at det er fremkommet opplysninger om at samer ble overvåket på etnisk grunnlag. Videre uttales det at "*Jeg kan ikke se at en ny gransking i etterkant av det arbeid som allerede er foretatt, vil være egnet til å kaste vesentlig nytt lys over verken overvåkingspolitiets virksomhet generelt eller opp mot samene som en egen gruppe.*"

I NRK-programmet "Frykten for de grenseløse", sendt 4. september 2002, framkommer det på nytt at sentrale samiske institusjoner og organisasjoner har vært overvåket. Institusjoner som Nordisk Samisk Institutt, NRK Såmi Radio, samiske aviser, Norske Samers Riksforbund, Norske Reindriftsamers Landsforbund og Nordisk Sameråd, eller sentrale personer innen disse organisasjonene, har vært overvåket. Dette finner jeg svært betenkelig, fordi disse institusjoner og organisasjoner var og er viktige for det samiske samfunnet. Det vil si at de fleste samer med et samepolitisk engasjement, og/eller høyere utdanning ansatt i samiske institusjoner, har vært gjenstand for overvåkingspolitiets interesse. Dette viser at samene som folk har blitt spesielt mistenkeliggjort.

Jeg vil igjen understreke betydningen av at vi får tatt et oppgjør med den skjulte siden av fornorskningen. Sametinget er av den oppfatning at Overvåkingspolitiet har bedrevet etnisk overvåking, og dette er et overgrep mot det samiske folket. At den enkelte same selv kan begjære innsyn, er ikke tilstrekkelig. Det kan ikke være den enkelte sames ansvar å synliggjøre overgrep som er gjort mot samene som folk. Det samiske samfunnet må få vite hva som har skjedd og på hvilket grunnlag. Først da er det mulig å legge dette bak seg. Sametinget mener den beste måten å ta et oppgjør med overvåkingen, er ved å igangsette særskilte undersøkelser og redegjøre for hva som har skjedd av overvåking av det samiske folk.

Sametinget vil derfor anmode, på vegne av det samiske folk, om at det igangsettes en gransking av den overvåking som har funnet sted av samene og samepolitisk virksomhet, det være seg lovlig eller ulovlig overvåking.

Vedlegg 2

Brev fra Justis- og politidepartementet v/statsråden til kontroll- og konstitusjonskomiteen, datert 25. oktober 2002

Spørsmål om overvåking på etnisk grunnlag

Jeg viser til Kontroll- og konstitusjonskomiteens brev av 10. oktober 2002.

I mitt brev av 27. november 2001 til Sametinget er det redegjort inngående for de undersøkelser som er foretatt mht. overvåkingspolitiets virksomhet etter krigen. Resultatene av disse undersøkelsene er dels publisert som Dokument nr. 15 (1995-96) Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble nedsatt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere (Lund-rapporten). Lund-kommisjonens rapport er et omfattende dokument på mer enn 600 trykte sider og vitner om en meget grundig gjennomgang av de forhold kommisjonen skulle gjennomgå. Jeg vil i den forbindelse også minne om at kommisjonen hadde et vidt mandat for så vidt som den var pålagt å granske alle forhold i forbindelse med påstander om ulovlig eller irregulær overvåking av norske borgere.

Parallelt med Lund-kommisjonens arbeid foretok historikerne Trond Bergh og Knut Einar Eriksen en historisk undersøkelse av "*norske overvåkings- og etterrettingsmyndigheters samarbeid med bl.a. politiske organisasjoner/miljøer i etterkrigstiden*". Dette var et faghistorisk arbeid hvor hovedformålet var i størst mulig utstrekning å bringe de faktiske forhold på det rene, og å forklare dem ut fra en historisk kontekst. Historikerens arbeid er publisert i boken "Den hemmelige krigen" (Cappelen Akademisk Forlag 1998). Boken utgjør til sammen mer enn 1100 boksider.

Innretningen på Lund-kommisjonens og historikerens gjennomgang har vært noe forskjellig, men begge er preget av grundighet. Etter min mening gir dette samlet sett en meget bred tilnærming til overvåkingspolitiets virksomhet og et solid grunnlag for i ettertid å vurdere ulike sider ved virksomheten. Verken gjennom Lund-kommisjonens rapport, eller i boken "Den hemmelige krigen", er det fremkommet opplysninger om at samer ble overvåket utfra deres etniske opprinnelse. I bokens bind II side 227 heter det: "*Det må understrekes at overvåkingspolitiet ikke på noe tidspunkt overvåket den samiske befolkning på bred grunnlag. Det var hele tiden et fåtall samer som ble gjort til gjenstand for aktive overvåkingstiltak*". Kopi av de aktuelle sider i boken vedlegges.

Et av resultatene av Lund-kommisjonens arbeid er innsynsloven av januar 2000 som, på nærmere angitte vilkår, gir anledning til innsyn i overvåkingspolitiets arkiver og mulighet til å søke erstatning. Muligheten for innsyn i overvåkingspolitiets arkiver knytter seg til registreringer fram til 8. mai 1996. Adgangen til å kreve innsyn i overvåkingspolitiets arkiver kan fremsettes fram til 31. desember 2002. Det er derfor på det nåværende tidspunkt ikke kjent verken hvor mange samer som har søkt om innsyn eller som vil få erstatning etter kriteriene i innsynsloven. I møte med Innsynsutvalget er det imidlertid opplyst at utvalget ikke har registrert noen merkbar økning i antallet innsynsbegjæringer etter medieoppslagene med påstander om sameovervåking.

Det har i pressen vært fokusert på enkeltsaker som har kommet opp gjennom innsynsordningen. Enkeltsaker vil på forskjellig vis belyse det som tidligere gjennomganger har behandlet på en noe mer overordnet måte, men det betyr nødvendigvis ikke at hovedkonklusjonene er feil eller mangelfulle. Etter min vurdering foreligger det imidlertid ikke noe pr. i dag som rokker ved de omfattende gjennomganger som er skjedd i regi av Lund-kommisjonen og gjennom historikerprosjektet.

Når det gjelder komiteens spørsmål om hvorvidt det er skjedd overvåking på etnisk grunnlag, omfang og eventuelt hvordan innsamlede opplysninger er benyttet, må jeg på det nåværende tidspunkt henviser til hva som fremkommer av Lund-rapporten og boken "Den hemmelige krigen". Når det gjelder den supplerende som eventuelt kan utledes av Innsynsutvalgets arbeid, må man nødvendigvis avvente ferdigstillingen av dette arbeidet.

I St.prp nr. 1 (2002-2003) nevnes det at man vil vurdere å forlenge fristen for å fremsette innsynsbegjæring. Dette spørsmålet er det imidlertid ennå ikke tatt stilling til. Det krever en lovendring før nyttår. Uavhengig av spørsmålet om forlenget frist, vil jeg vurdere om sekretariatet, etter at arbeidet i Innsynsutvalget er avsluttet, kan gi en redegjørelse for antallet samer som har søkt om innsyn og av behandlingen av disse sakene på generelt grunnlag. Dette forutsetter imidlertid at deres samiske identitet er kjent.